Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 37

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

INTEGRATIV TA’LIM MUHITI ORQALI EKOLOGIK MAS’ULIYAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH: FANLARARO MAZMUN, AUDITORIYA VA AUDITORIYADAN TASHQARI FAOLIYAT HAMDA HAYOTIY TAJRIBA UYG‘UNLIGI

Shaxloxon Oyturaxonovna Ibragimova*

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

✉ shaxloxon55@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada integrativ ta’lim muhiti ekologik mazmunni fanlararo bog‘lash bilangina cheklanmaydigan pedagogik tizim sifatida ko‘riladi. Auditoriya mashg‘uloti, kampus amaliyoti, volontyorlik, mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik va talabaning kundalik tajribasi yagona natijaga yo‘naltiriladi. “Mazmun, tajriba, hamkorlik, transfer” integratsiya konturi ishlab chiqiladi. Natijalar nazariy model va tashkiliy mezonlardan iborat.

Kalit so‘zlar

integrativ ta’lim muhiti, fanlararo integratsiya, auditoriyadan tashqari faoliyat, hayotiy tajriba, ekologik mas’uliyat, pedagogik transfer.

DOI: 10.5281/zenodo.23499139

KIRISH

Zamonaviy oliy ta’limda ekologik mas’uliyatni rivojlantirish masalasi faqat ekologiyaga oid bilimlarni ko‘paytirish bilan hal bo‘lmaydi. Ekologik ta’limning alohida fan, tadbir yoki kampaniya ko‘rinishida parchalanishi va talaba tajribasiga ko‘chmasligi tadqiqotning markaziy ziddiyatini tashkil etadi. Talaba atrof-muhitga oid tushunchalarni to‘g‘ri qayta aytishi mumkin, biroq real tanlovda qulaylik, vaqt, iqtisodiy manfaat yoki guruh bosimi ekologik mezondan ustun kelishi ehtimoli saqlanadi. Shu sababli ekologik mas’uliyatni o‘quv natijasi sifatida belgilashda bilim, qadriyat, faoliyat va javobgarlik o‘rtasidagi ichki bog‘lanish aniqlashtirilishi zarur. Mahalliy tadqiqotlarda ekologik madaniyatning nazariy hamda tarbiyaviy asoslari ochib berilgan bo‘lsada, ularning operatsion pedagogik mexanizmga aylanishi alohida tahlilni talab qiladi [1].

Maqolaning obyekti oliy ta’limdagi integrativ ekologik ta’lim muhiti. Tadqiqot predmeti mazkur jarayonda talabaning ekologik qarorini shakllantiruvchi mazmun, pedagogik vaziyat, muloqot, amaliy faoliyat va refleksiv teskari aloqa munosabatlaridir. Maqsad mazmun, tajriba, hamkorlik, transfer integratsiya konturini nazariy jihatdan asoslash, uning tarkibiy qismlari, bosqichlari, pedagogik shartlari va baholash mezonlarini aniqlash. Asosiy savol shunday qo‘yiladi: ekologik mas’uliyat qaysi shartlarda deklarativ munosabatdan mustaqil va barqaror xulqiy pozitsiyaga o‘tadi? Ushbu savol ekologik tarbiya, barqaror rivojlanish ta’limi va kompetensiyaviy yondashuvni yagona tahliliy maydonga olib kiradi [2].

Tadqiqotning bosh tezisi quyidagicha: integratsiya mazmunlarni birlashtirish emas, turli ta’lim makonlarida olingan tajribani yagona mas’ul qaror kompetensiyasiga bog‘lashdir. Mazkur tezis ekologik mas’uliyatni individual axloqiy fazilatga qisqartirmaydi. Talabaning tanlovi universitet infratuzilmasi, mavjud resurslar, me’yorlar, guruh amaliyoti va ijtimoiy kutishlar bilan vositalanadi. Shu bilan birga, institutsional cheklovga havola qilish shaxsiy javobgarlikni butunlay bekor qilmaydi. Pedagogik vazifa aynan shaxsning vakolati va imkoniyati bilan tizimning shart-sharoitlarini farqlash, ularning o‘zaro ta’sirini ko‘rsatish hamda mas’uliyatni mutanosib taqsimlashdan iborat [3].

Maqolaning ilmiy yangiligi mazmun–tajriba–hamkorlik–transfer integratsiya konturi orqali ekologik ta’lim natijasini ko‘p o‘lchovli va protsessual hodisa sifatida tushuntirishdadir. Modelda fanlararo ekologik mazmun, auditoriyadagi muammoli o‘rganish, kampus va hamjamiyatdagi amaliyot hamda tajribani refleksiv umumlashtirish bir-birini almashtirmaydigan, lekin o‘zaro bog‘liq komponentlar sifatida qaraladi. Bunday farqlash pedagogga “talaba biladimi?” savolidan tashqari “u nimani qadrlaydi?”, “qaysi sharoitda harakat qiladi?”, “oqibatni qanday izohlaydi?” va “xatosini qayta ko‘ra oladimi?” kabi diagnostik savollarni qo‘yish imkonini beradi [4].

MATERIALLAR VA METODLAR

Manbalarni tanlashda ekologik mas’uliyatning ta’rifi, pedagogik vositachilik, o‘lchash mezoni va oliy ta’lim kontekstiga daxldorlik asosiy mezon bo‘ldi. Mahalliy tadqiqotlar milliy ta’lim sharoitining mazmuniy xususiyatlarini, xalqaro ishlar esa barqaror rivojlanish kompetensiyalari va baholash vositalarining qiyosiy imkoniyatlarini ko‘rsatadi [1] [5].

Metodologiya besh usulni birlashtiradi. Birinchidan, tushunchaviy differensiasiya yordamida ekologik bilim, ekologik munosabat, ekologik niyat, ekologik xulq va ekologik mas’uliyat farqlanadi. Ikkinchidan, tizimli tahlil kafedralar, tyutorlar, talabalar klublari, kampus xizmatlari, davlat va nodavlat ekologik tashkilotlar o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatadi. Uchinchidan, normativ tahlil “qanday xulq samarali?” savolini “qanday xulq adolatli va asosli?” savolidan ajratadi. To‘rtinchidan, pedagogik loyihalash mexanizm bosqichlarini o‘quv faoliyatiga ko‘chiradi. Beshinchidan, qarama-qarshi holatlar usuli model qaysi vaziyatlarda ishlamasligini ochib beradi [6].

Tahlil birligi sifatida alohida dars emas, “ekologik qaror epizodi” qabul qilindi. U muammo yoki vaziyatni ko‘rish, dalilni tanlash, manfaatlar va qadriyatlarni qiyoslash, harakatni bajarish, oqibatni kuzatish va qarorni qayta ko‘rishdan iborat. Mazkur birlik nazariy bilimni amaliy xulq bilan bog‘laydi, shu bilan birga har bir bosqichdagi pedagogik vositani ajratishga imkon beradi. Masalan, dalilni tanlash bosqichida media savodxonlik, manfaatlarni qiyoslashda etik dilemma, harakatda loyiha, oqibatni tahlil qilishda portfolio va refleksiv kundalik qo‘llanishi mumkin [7].

Tadqiqotning cheklovi shundaki, maqola yangi so‘rov, kuzatuv yoki tajriba-sinov ma’lumotlarini taqdim etmaydi. Shuning uchun “mexanizm samarali” degan sababiy xulosa chiqarilmaydi. Natijalar tushunchaviy mezon, tashkiliy ketma-ketlik va keyingi empirik tekshiruv uchun gipoteza sifatida talqin qilinadi. Kelgusidagi tadqiqotda modelning mazmuniy validligi ekspertlar orqali, konstrukt validligi faktorial tahlil orqali, xulqiy transferi esa kechiktirilgan amaliy topshiriqlar orqali tekshirilishi maqsadga muvofiq [8].

NATIJALAR

Natijalar tahlili birinchi navbatda ekologik mas’uliyatning pedagogik konstruktini aniqlashtirdi. U fanlararo ekologik mazmun, auditoriyadagi muammoli o‘rganish, kampus va hamjamiyatdagi amaliyot va tajribani refleksiv umumlashtirishning funksional birligi sifatida tavsiflanadi. Bu yerda birlik komponentlarning bir vaqtda mavjudligi emas, ularning qaror jarayonida bir-birini tekshirishi demakdir. Bilim qadriyatli yo‘nalishsiz texnik axborot bo‘lib qolishi mumkin; qadriyat dalilsiz hissiy deklaratsiyaga aylanishi mumkin; harakat refleksiyasiz takroriy odat yoki tashqi nazoratga bo‘ysunish sifatida qoladi. Shu bois pedagogik natija komponentlar orasidagi mantiqiy va amaliy o‘tish bilan belgilanadi [3].

Ikkinchi natija mazmun, tajriba, hamkorlik, transfer integratsiya konturining dinamik tuzilishidir. Model qat’iy chiziqli emas: talaba harakat oqibatini ko‘rgach, avvalgi bilimini va qadriyatlar ierarxiyasini qayta ko‘rishi mumkin. Masalan, chiqindini saralash bo‘yicha yaxshi niyat infratuzilma mavjud emasligi bilan

to‘qnashganda, pedagogik vazifa talabani ayblash emas, shaxsiy harakat, jamoaviy tashabbus va institutsional talabning chegaralarini aniqlashdir. Bunda ekologik mas’uliyat shaxsning “hamma narsaga javobgarligi” emas, o‘z vakolati, ta’sir doirasi va hamkorlik imkoniyatini anglab harakat qilish qobiliyatidir [4].

Uchinchi natija mas’uliyatning uch darajasini farqlashdan iborat: shaxsiy-kundalik, kasbiy-institutsional va fuqarolik-jamoaviy daraja. Shaxsiy daraja iste’mol, energiya, transport va chiqindi bo‘yicha tanlovlarni; kasbiy daraja mutaxassislik faoliyatining ekologik oqibatlarini; fuqarolik darajasi esa umumiy muammolarni muhokama qilish, jamoatchilik nazorati va hamkorlik tashabbuslarini qamrab oladi. Ushbu darajalar bir-biriga teng emas, lekin oliy ta’lim ularni o‘zaro bog‘lamasa, talaba ekologik mas’uliyatni faqat maishiy odatlar yoki faqat davlat vazifasi sifatida tushunib qolishi mumkin [5].

To‘rtinchi natija pedagogik vositaning natijaga mosligi talabidir. Fanlararo ekologik mazmun uchun tushuntirish va dalil tahlili, auditoriyadagi muammoli o‘rganish uchun dilemma va dialog, kampus va hamjamiyatdagi amaliyot uchun amaliy loyiha, tajribani refleksiv umumlashtirish uchun refleksiv hisobot zarur. Bitta metod barcha komponentni teng rivojlantira olmaydi. Shuning uchun metodlar to‘plami mavzuning tashqi jozibadorligiga qarab emas, rejalashtirilgan komponent va kuzatiladigan indikatorga qarab tanlanishi kerak [6].

Taklif etilgan modelni o‘quv jarayoniga ko‘chirish uchun komponent, pedagogik vazifa, asosiy vosita va kuzatiladigan natija o‘rtasidagi muvofiqlik belgilandi. Jadval diagnostik shkala emas; u pedagogik loyihalash matritsasi bo‘lib, o‘qituvchiga har bir faoliyat nima uchun tanlanganini asoslash imkonini beradi. Matritsaning muhim talabi shuki, natija faqat mashg‘ulotda ishtirok etish yoki to‘g‘ri javob berish bilan cheklanmaydi. Talabaning tanlovni izohlashi, harakatni bajarishi va qarorni qayta ko‘rishi ham kuzatiladi [7].

1-jadval. Mazmun tajriba, hamkorlik, transfer integratsiya konturining pedagogik matritsasi

Yo‘nalish	Mazmun	Pedagogik vosita	Kutiladigan dalil
Fanlararo mazmun	Ekologik muammoni tabiiy, iqtisodiy va axloqiy jihatdan ko‘rish	Integrativ modul	Bir fan hukmronligini bartaraf etish
Auditoriya faoliyati	Nazariya va dalilni o‘zlashtirish	Keys, munozara, simulyatsiya	Faol ishtirok
Kampus amaliyoti	Universitetning real ekologik jarayonini o‘rganish	Ekoaudit, kuzatuv	Dalilga asoslangan taklif
Hamjamiyat hamkorligi	Mahalliy muammoni birgalikda hal qilish	Service-learning	Tomonlar foydasini muvofiqlashtirish
Hayotiy transfer	Kundalik va kasbiy tanlovga ko‘chirish	Portfolio, kechiktirilgan vazifa	Barqaror xulq

Jadvaldagi yo‘nalishlar o‘zaro ketma-ket bo‘lsa-da, ular qayta aloqali tizimni tashkil etadi. Masalan, faoliyatli natija kutilgan ekologik samara bermasa, talaba avvalgi bilim yoki qadriyaviy farazga qaytadi. Bunday qaytish “xato” sifatida jazolanmaydi; aksincha, o‘rganishning asosiy nuqtasiga aylanadi. Pedagogik teskari aloqa shaxsni baholashdan ko‘ra qarorning dalili, jarayoni va oqibatiga qaratiladi. Bu yondashuv psixologik xavfsizlikni saqlab, talabani mas’uliyatdan qochirmaydi [8].

Matritsa fan, mutaxassislik va hududiy kontekstga moslashtirilishi mumkin. Texnika yo‘nalishida energiya va ishlab chiqarish jarayonlari, pedagogika yo‘nalishida ekologik tarbiya, iqtisod yo‘nalishida yashil moliya va resurs samaradorligi, gumanitar yo‘nalishda ekologik adolat va kommunikatsiya vaziyatlari tanlanadi. Variativ mazmun saqlangan holda asosiy mantiq dalil, qadriyat, harakat va refleksiya aloqasi o‘zgarmaydi. Shu tariqa model mexanik standartlashtirishdan saqlanadi va turli ta’lim dasturlarida qiyoslanadigan natijani ta’minlaydi [1].

Mexanizmning jarayonli qismi umumiy natijani belgilash, fanlar kesimida vazifalarni xaritalash, amaliy maydonni tanlash, hamkor faoliyat va portfolio va transfer bahosi bosqichlarini qamrab oladi. Birinchi bosqichda talabalar tayyor “to‘g‘ri javob” bilan emas, qaror talab qiladigan real yoki realga yaqin vaziyat bilan to‘qnashadi. Muammo aniq dalil, vaqt va makon chegarasi, manfaatdor tomonlar va oqibatlar orqali tasvirlanadi. Bu bosqichning pedagogik vazifasi hissiy tashvishni ilmiy savolga aylantirishdir. Talaba muammoning miqyosini bo‘rttirmasligi ham, uni shaxsiy hayotidan mutlaqo uzoq hodisa deb qabul qilmasligi kerak [2].

Keyingi bosqichlarda dalil va qadriyatlar alohida, so‘ngra birgalikda ishlanadi. Talaba ma’lumot manbasining ishonchliligini tekshiradi, ta’sir ko‘ruvchi guruhlarni aniqlaydi va kamida ikki muqobil harakatni qiyoslaydi. Har bir

muqobilning ekologik samarasi, iqtisodiy xarajati, ijtimoiy adolatliligi va amalga oshirish imkoniyati ko‘rib chiqiladi. Shunday tahlil ekologik mas’uliyatni “tabiatni sevish” kabi umumiy niyatdan dalillangan va muvozanatli qarorga o‘tkazadi. Pedagog qarorni o‘rniga qabul qilmaydi, lekin dalilsiz yoki zararli yechimni tanqidiy savollar bilan ochib beradi [3].

Amaliy harakat bosqichida kichik ko‘lamli, qaytariladigan va natijasi kuzatiladigan vazifa ustuvor. Talaba katta ekologik muammoni bir darsda hal qilishi kutilmaydi; u o‘z ta’sir doirasida aniq o‘zgarish yaratishi, jarayonni hujjatlashtirishi va cheklovlarni ko‘rsatishi lozim. Harakatning muvaffaqiyati faqat yakuniy raqam bilan emas, rejaning asosliligi, hamkorlik sifati, resurslardan mas’ul foydalanish va kutilmagan oqibatga javob berish orqali baholanadi. Shu nuqtada kafedralar, tyutorlar, talabalar klublari, kampus xizmatlari, davlat va nodavlat ekologik tashkilotlar o‘rtasidagi rol aniqligi muhim bo‘ladi [6].

Refleksiya va transfer bosqichi mexanizmning yakuni emas, yangi siklning boshlanishidir. Talaba “nima qildim?” savolidan tashqari “qaysi farazim noto‘g‘ri chiqdi?”, “kimning manfaatini yetarli hisobga olmadim?”, “qanday institutsional to‘siq bor?”, “yangi vaziyatda qaysi mezonni saqlayman?” savollariga javob beradi. Kechiktirilgan topshiriq yoki yangi kontekstdagi keys dastlabki natijaning barqarorligini tekshiradi. Aynan shu transfer ekologik mas’uliyatning o‘quv vaziyatiga bog‘lanib qolmaganini ko‘rsatadi [7].

MUHOKAMA

Muhokamada birinchi ziddiyat bilim va xulq o‘rtasidagi aloqaga taalluqlidir. Ilmiy adabiyot ekologik xabardorlik muhimligini tasdiqlaydi, biroq bilimning o‘zi mas’ul harakatni kafolatlamaydi [5]. Bu farq pedagogik dasturda ma’lumot berishni kamaytirish kerak degani emas. Aksincha, bilim qaror qabul qilish, oqibatni oldindan ko‘rish va noto‘g‘ri da’volarni rad etish uchun zarur. Muammo bilimning baholashda yakuniy natija sifatida qabul qilinishidadir. Taklif etilgan model bilimni harakat va refleksiyaga o‘tuvchi zarur, ammo yetarli bo‘lmagan komponent sifatida joylashtiradi.

Ikkinchi ziddiyat shaxsiy javobgarlik va institutsional sharoit o‘rtasida. Ekologik tarbiya ko‘pincha talabaga “kamroq iste’mol qil”, “chiqindini sarala” yoki “resursni tejash” deydi, lekin tegishli infratuzilma, vaqt va muqobil imkoniyatni hisobga olmaydi. Natijada mas’uliyat tarbiyasi ayblash mexanizmiga aylanishi mumkin. Bunga qarshi, model vakolat va ta’sir doirasini aniqlashni talab qiladi: talaba shaxsiy odatini o‘zgartiradi, guruh bilan tashabbus ko‘rsatadi yoki institutdan asoslangan o‘zgarish talab qiladi. Har uch yo‘l pedagogik jihatdan qonuniy, ularning tanlovi vaziyatga bog‘liq [4].

Uchinchi ziddiyat erkin tanlov va ijtimoiy majburiyat o‘rtasida. Talabaning ekologik pozitsiyasi tashqi majburlash bilan “to‘g‘ri” ko‘rinishi mumkin, ammo nazorat yo‘qolganda xulq barqaror bo‘lmaydi. Shu sababli pedagogik ta’sir tanlovni bekor qilish emas, uning axborot, qadriyat va oqibat asoslarini boyitishi kerak. Ixtiyoriylik ekologik zarar keltirish huquqini anglatmaydi; u talabaga muqobillarni ko‘rish, e’tiroz bildirish va qarorini asoslash imkonini beradi. Mas’uliyat esa tanlangan harakatning oqibatidan qochmaslikni bildiradi [7].

To‘rtinchi ziddiyat qisqa muddatli faollik va uzoq muddatli madaniyat o‘rtasida. Ekologik aksiyalar ko‘rinadigan natija beradi, lekin ularni muntazam odat, kasbiy standart va fuqarolik pozitsiyasiga bog‘lamasdan turib “madaniyat shakllandi” deyish asossiz. Model takroriy faoliyat, turli kontekst, kechiktirilgan baholash va refleksiv qayta rejalashni talab qiladi. Bu yondashuv natijani sekinlashtiradi, biroq pedagogik xulosani ishonchliroq qiladi [8].

Amaliyotga joriy etishda asosiy xavflar: integratsiyani mavzularni takrorlash deb tushunish, tadbirbozlik, hamkor tashkilot vazifalarining noaniqligi va tajribaning baholanmasligi. Ularni kamaytirish uchun o‘quv topshirig‘i ochiq mezon, muqobil yechim, e’tiroz imkoniyati va qayta ko‘rib chiqish bosqichiga ega bo‘lishi lozim. Pedagog talabaning axloqiy shaxsini hukm qilmaydi; u dalilning sifati, tanlovning mutanosibligi va oqibat bilan ishlash qobiliyatini baholaydi. Bu farq ekologik tarbiyaning tarbiyaviy yo‘nalishini susaytirmaydi, aksincha, uni pedagogik jihatdan asosli va adolatli qiladi [3].

Natijani baholash uchun mazmuniy uyg‘unlik, faoliyatlararo uzviylik, hamkorlik sifati, refleksiya chuqurligi hamda yangi vaziyatga transfer indikatorlari taklif etiladi. Har bir indikator kamida ikki manba orqali tekshirilishi kerak: masalan, tanlovning dalilliligi yozma keys va og‘zaki himoya orqali, faoliyatning izchilligi kuzatuv va loyiha mahsuli orqali, refleksiya esa portfolio va kechiktirilgan intervyu orqali aniqlanadi. O‘z-o‘zini baholash muhim, lekin u yagona manba bo‘la olmaydi. Tashqi ekspertiza ham talabaning kontekstini hisobga olmasa, noto‘g‘ri xulosa berishi mumkin. Shuning uchun triangulyatsiya diagnostik adolat shartidir [6].

Oliy ta’lim tashkiloti darajasida mexanizm o‘quv dasturi, kampus amaliyoti va talabalar tashabbusini bog‘lashni talab qiladi. Agar darsda resurs tejash targ‘ib qilinib, kampusning o‘zi isrofga yo‘l qo‘ysa, yashirin o‘quv dasturi rasmiy mazmunni inkor qiladi. Aksincha, kampus ma’lumotlarini o‘quv vazifasiga aylantirish, talabalarni yechim ishlab chiqishga jalb qilish va rahbariyatning javobini ochiq ko‘rsatish ekologik mas’uliyatni real institutsional tajribaga aylantiradi. Bunda muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz holatlar birdek o‘rganish materiali bo‘lishi kerak [1].

Xorijiy jurnal kontekstida maqolaning nazariy hissasi ekologik mas’uliyatni alohida munosabat yoki kompetensiya emas, qaror va javobgarlik jarayoni sifatida operatsionallashtirishda ko‘rinadi. Respublika ilmiy nashri uchun esa

modelning mahalliy ta’lim, kampus va hamjamiyat sharoitiga mosligi muhim. Ikki yo‘nalishni bog‘lash uchun keyingi tadqiqot qiyosiy dizaynda tashkil etilishi, indikatorlar tarjima va madaniy moslashtirishdan o‘tkazilishi, natijalar faqat statistik farq bilan emas, pedagogik jarayonning sifat tahlili bilan izohlanishi lozim [5].

XULOSA

Tadqiqot oliy ta’limdagi integrativ ekologik ta’lim muhitini nazariy va metodologik jihatdan tahlil qilib, ekologik mas’uliyatni tayyor bilim, shior yoki bir martalik faollik bilan tenglashtirish mumkin emasligini ko‘rsatdi. Asosiy xulosa shuki, integratsiya mazmunlarni birlashtirish emas, turli ta’lim makonlarida olingan tajribani yagona mas’ul qaror kompetensiyasiga bog‘lashdir. Shu asosda mazmun–tajriba–hamkorlik–transfer integratsiya konturi ishlab chiqildi. Model fanlararo ekologik mazmun, auditoriyadagi muammoli o‘rganish, kampus va hamjamiyatdagi amaliyot va tajribani refleksiv umumlashtirishni yagona pedagogik jarayonda bog‘laydi. Uning afzalligi shaxsiy javobgarlikni institutsional sharoitdan uzmasligi, talabani passiv talab bajaruvchidan dalil keltiruvchi, tanlov qiluvchi va oqibatga javob beruvchi subyektga aylantirishidadir. Bunda pedagogning vazifasi “to‘g‘ri” ekologik javobni tayyor shaklda berish emas, muammoni ko‘rish, dalilni tekshirish, manfaat va qadriyatlarni qiyoslash, harakatni bajarish hamda natijani qayta baholash uchun didaktik sharoit yaratishdan iborat.

Taklif etilgan mexanizmning amaliy mazmuni umumiy natijani belgilash, fanlar kesimida vazifalarni xaritalash, amaliy maydonni tanlash, hamkor faoliyat va portfolio va transfer bahosi bosqichlarida ochiladi. Baholashda mazmuniy uyg‘unlik, faoliyatlararo uzviylik, hamkorlik sifati, refleksiya chuqurligi va yangi vaziyatga transfer ko‘p manbali dalil asosida kuzatilishi zarur. Maqola doirasida empirik samaradorlik da’vo qilinmaydi; modelning mazmuniy validligi ekspert bahosi, o‘lchov tuzilishi pilot diagnostika, xulqiy ta’siri esa nazorat va tajriba guruhlari, kechiktirilgan topshiriq hamda sifat intervyulari orqali tekshirilishi lozim. Natijalar oliy ta’lim dasturlarini ekologizatsiya qilishda, maxsus kurs va fanlararo modullarni ishlab chiqishda, kampus tashabbuslarini o‘quv natijasiga bog‘lashda hamda ekologik mas’uliyatni baholash vositalarini yaratishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Amaliy tavsiya sifatida, birinchidan, har bir ta’lim dasturida ekologik mas’uliyatning mutaxassislikka xos qaror vaziyatlari aniqlanishi; ikkinchidan, kamida bitta auditoriya topshirig‘i kampus yoki mahalliy hamjamiyatdagi real ma’lumot bilan bog‘lanishi; uchinchidan, talabaga muqobil yechim va e’tiroz bildirish imkoniyati berilishi; to‘rtinchidan, yakuniy bahoga loyiha mahsuli bilan birga refleksiv izoh va kechiktirilgan transfer vazifasi kiritilishi maqsadga muvofiq. Kafedralar, tyutorlar, talabalar klublari, kampus xizmatlari, davlat va nodavlat ekologik tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik aniq rol, axborot almashinuvi va natija uchun javobgarlik protokoli bilan mustahkamlanishi kerak.

Tadqiqotning asosiy cheklovi nazariy xarakteri va empirik ma’lumotlarning mavjud emasligidir. Shuningdek, taklif etilgan indikatorlar barcha mutaxassislik va hududlar uchun bir xil vaznga ega deb qaralmaydi. Keyingi izlanishlarda mezonlar ekspert delphi usuli orqali aniqlashtirilishi, vositalar kichik tanlovda pilot sinovdan o‘tkazilishi, so‘ngra turli oliy ta’lim tashkilotlarida qiyosiy tadqiqot amalga oshirilishi zarur. Faqat shundan keyin mexanizmning samaradorligi, barqarorligi va boshqa kontekstga ko‘chirilish darajasi haqida ishonchli xulosa chiqarish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva U. Bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining metodik kompetentligini takomillashtirishda ekologik ta’lim va tarbiyaning ahamiyati hamda ularning qiyosiy tahlili // FarDU ilmiy xabarlari. 2023. № 6. p. 235–240. DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss6/a139.

2. Abdumalikov A.A. Jamiyatda uzluksiz ta’lim tizimining shaxs ekologik madaniyati yuksalishidagi roli // FarDU ilmiy xabarlari. 2023. № 1. p. 428–433.

DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss1/a196.

3. Левченко Н.В., Роговая А.В. Экологическое образование как условие формирования человеческого потенциала // Вопросы управления. 2023. Т. 17, № 2. p. 45–57. DOI: 10.22394/2304-3369-2023-2-45-57.

4. Захлебный А.Н., Ермаков Д.С. Цели устойчивого развития и экологическое образование: к 50-летию научного совета по проблемам экологического образования // Ученые записки Забайкальского государственного университета. 2020. Т. 15, № 4. p. 26–35.

5. Findler F. et al. The impacts of higher education institutions on sustainable development: a review and conceptualization // International Journal of Sustainability in Higher Education. 2019. Vol. 20, No. 1. p. 23–38. DOI: 10.1108/IJSHE-07-2017-0114.

6. Purcell W.M. et al. Universities as the engine of transformational sustainability toward delivering the sustainable development goals // International Journal of Sustainability in Higher Education. 2019. Vol. 20, No. 8. p. 1343–1357.

DOI: 10.1108/IJSHE-02-2019-0103.

7. Balsiger J. et al. Transformative learning and education for sustainable development // GAIA. 2017. Vol. 26, No. 4. p. 357–359. DOI: 10.14512/gaia.26.4.15.

8. Caniglia G. et al. An experience-based learning framework: activities for the initial development of sustainability competencies // International Journal of Sustainability in Higher Education. 2018. Vol. 19, No. 5. p. 827–850. DOI: 10.1108/IJSHE-04-2017-0065.